

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 61
Godina XXXI
Maj, 2026.
[str. 95-112]

© Monos 2026

Velikodržavne politike i sudbina Bošnjaka u drugom svjetskom ratu: Hamzićev interpretativni okvir¹

Ajdin Huseinspahić

Rad razmatra način na koji dr. Omer Hamzić interpretira djelovanje velikosrpskih i velikohrvatskih politika i historijsku sudbinu Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu i historijsku sudbinu Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu. Polazeći od njegovih radova o Zelenom kadru, odnosima unutar struktura NDH te kasnijim političkim koncepcijama prema Bosni i Hercegovini, autor ukazuje na dosljednu interpretativnu liniju u kojoj se ratna stvarnost sagledava kao prostor višestrukih pritisaka, ideoloških projekcija, političkih manipulacija i zločina. Posebna pažnja posvećena je Hamzićevom nastojanju da dekonstruiše pojednostavljene i ideološki obojene narative o ulozi Bošnjaka u ratu, naročito u kontekstu njihove antifašističke pozicije i samozaštitnih vojnih formacija i grupa. U tom smislu, njegov rad ne ostaje na deskriptivnom nivou, nego otvara pitanja odgovornosti, konteksta i dugoročnih posljedica historiografskih konstrukcija. Utemeljen na principu historijske objektivnosti – sine ira et studio – Hamzićev pristup predstavlja pokušaj uspostavljanja ravnoteže između moralne osjetljivosti i naučne distance, te doprinosi kritičkom preispitivanju interpretacija koje su decenijama oblikovale kolektivnu percepciju ovog perioda.

1 Rad je objavljen u: Zborniku radova sa Međunarodne konferencije "Država i parvo: izazovi i perspective-gračanička škola lokalne historije-povodom 50 godina spisateljskog i naučnog rada Omera Hamzića i 30 godina Časopisa "Gračanički glasnik, UG "Naučno društvo pravnika" Tuzla, Univerzitet u Tuzli – Pravni fakultet, Tuzla, 2026., str. 261-283

Ključne riječi: *Omer Hamzić; Bosna i Hercegovina; Drugi svjetski rat; Bošnjaci; velikodržavne politike; interpretacija; historiografija.*

1. UVOD

Da bi današnja pozicija Bošnjaka i njihov doprinos izgradnji i jačanju države Bosne i Hercegovine bio ispravno shvaćen potrebno je da na temelju principa objektivnosti i naučne istine skinemo talog manipulacije i pogrešne interpretacije sa njihove uloge u prošlosti, a posebno u periodu od 1941.–1945. godine. Tako je uloga Bošnjaka njihovim angažovanjem kroz domobranske formacije, odnosno Zeleni kadar zlonamjerno interpretirana i etiketirana kao fašistička ne bi li se na taj način izjednačila sistematska kvislinško-fašistička uloga na strani srpsko-četničkog i hrvatsko-ustaškog pokreta sa antifašističkim angažmanom Bošnjaka kroz policijske i vojne formacije unutar fašističke Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Upravo je ta pogrešna i zlonamjerna interpretacija bošnjačke uloge tokom Drugog svjetskog rata uveliko utjecala na jačanje susjednih hegemonističkih politika prema Bosni i Hercegovini, a koje su dobile formu agresije na Republiku Bosnu

i Hercegovinu u periodu od 1991.–1995. S tim u vezi, poseban doprinos na objektivnoj i naučno utemeljenoj interpretaciji uloge Bošnjaka tokom Drugog svjetskog rata dao je dr. Hamzić kroz nekoliko radova. Mi ćemo u ovom radu opservirati njegova dva rada i to: “Sukobi i neprijateljstva između ustaša i Zelenog kadra u Posavini krajem Drugog svjetskog rata, s posebnim osvrtom na Orašje”² i “Bosna i Hercegovina u aktuelnim srpskim i hrvatskim političkim koncepcijama”.³ Kroz ove radove dr. Hamzić je perom vještog naučnika ukazao na interbošnjačku antifašističku nit koja se nalazila i nalazi na udaru velikosrpske i velikohrvatske hegemonističke politike do dan-danas. Analizom njegovih naučnih radova ukazujemo na multidisciplinarno istraživačko umijeće i hrabrost dr. Hamzića da u današnjem kontekstu aktuelizira historijske činjenice ne libeći se ukazati na sve pogibelnosti susjednih politika prema Bosni i Hercegovini koje u aktuelnom trenutku neprestano djeluju na rastakanju te države. Držeći se principa naučne istine, dosljednosti i objektivnosti on ukazuje na protagoniste tih politika i u današnjem vremenu. Takav naučni pristup je preduslov sveukupnog jačanja državnopravnih kapaciteta

2 *Historijski pogledi br. 11*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2024., str. 163-190.

3 *Historijski pogledi br. 6*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2021., str. 233-250.

Bosne i Hercegovine i garancija njenog uspjeha u borbi protiv susjednih hegemonističkih politika.

2. HAMZIĆEV DOPRINOS RASVJETLJAVANJU ANTIFAŠISTIČKE ULOGE BOŠNJAKA KROZ ZELENI KADAR

Zeleni kadar je bio neobična historijska pojava u vidu muslimanske samosvojne i samozaštitne vojske u sjeveroistočnoj Bosni. Njeni začeci, odnosno pripreme datiraju još iz 1941. godine, a izrazitije iz 1942. godine, da bi se u jesen 1943. godine postepeno organizovali u muslimansku vojnu snagu – Zeleni kadar. Najveći dio Zelenog kadra, ali ne cio, podveden pod formalan i oficijelan naziv “10. zdruk Bosanskih planinaca” domobranskih vojnih snaga NDH. Zeleni kadar se veoma proširio u proljeće i ljeto 1944. godine, da bi postepeno slabio od jeseni 1944. do kraja Drugog svjetskog rata, odnosno do maja 1945. godine, kad nestaje sa historijske scene. U pobjedničkoj jugoslovenskoj socijalističkoj historiografiji historijska tema o Zelenom kadru u sjeveroistočnoj Bosni (1943.–1945.), od završetka Drugog svjetskog rata i oslobođenja Jugoslavije od okupacije 1945. godine i za više narednih decenija bila je skoro totalno tabu tema o kojoj se ve-

oma malo ili skoro ništa nije pisalo. Među historiografskim radovima u periodu socijalističke Jugoslavije, u kojima se razmatraju autonomaška nastojanja muslimanskih građanskih partija i muslimanskih vjerskih prvaka za poseban tretman i položaj Bosne i Hercegovine u NDH, pitanje Zelenog kadra se i ne spominje, iako se on idejno poistovjećivao sa njima.⁴

Historičari u socijalističkoj Bosni i Hercegovini najviše su se posvećivali izučavanju partizanskih jedinica i partizanskog djelovanja na prostoru Tuzlanske oblasti u toku Drugog svjetskog rata, dok ih nisu ni posebno interesovale, njima ideološki suprotstavljene, muslimanske vojne jedinice, među kojima i jedinice Zelenog kadra. Prvo značajno djelo, u kome je podrobnije razmotrena historijska problematika Zelenog kadra i njegova ideološka orijentacija i suština, bila je knjiga Esada Tihića i Omera Hamzića, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*.⁵ Ova knjiga je bila nagovještaj da će se slobodnije i otvorenije, tj. objektivnije rasuđivati i pisati o ulozi Zelenog kadra. Neke tvrdnje bošnjačkih historičara pozivaju na raspravu o suštini Zelenog kadra i iziskuju potrebu njegovog naknadnog, tj. dodatnog historioografskog osvjetljavanja, a za što je poseban senzibilitet pokazao upravo dr.

4 Gojko Malović, “Zeleni kadar – samosvojna muslimanska vojska u sjeveroistočnoj Bosni (1943–1945)”, *Gračanički glasnik, broj 59, godina XXX, časopis za kulturnu historiju*, Gračanica, maj, 2025., str. 88.

5 Esad Tihić/Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica, 1988.

Hamzić, glavni urednik *Gračaničkog glasnika*, časopisa koji je svoje stranice otvorio za istraživače koji bi se kroz svoje članke bavili i navedenom temom.⁶

Za razliku od tuđinskih vojnih snaga kroz koje su Bošnjaci (prepoznati kao muslimani) tokom Drugog svjetskog rata nastojali zaštititi svoj biološki opstanak u Bosni i Hercegovini ili su pak bili izmanipulisani ili prisiljeni da im pristupe (njemačke SS jedinice, ustaško-četničke jedinice, domobrani, oružništvo (žandarmerija), dobrovoljačke vojne jedinice: muslimanske milicije i muslimanske legije, NOV, POJ), a koje nisu bile izričito muslimanske vojne jedinice, jer nisu bile pod muslimanskim vođstvom ni muslimanskog ideološkog usmjerenja i muslimanskih težnji, osim u "Huskinjoj vojsci" u Cazinskoj krajini (1943.–1944.), muslimani u sjeveroistočnoj Bosni, tokom 1943.–1945., imali su izrazito muslimanske samosvojne vojne jedinice, nazivane i poznate pod opštim nazivom "Zeleni kadar."⁷

Nakon definitivnog urušavanja DOMDO pukovnije Hadžiefendića, sredinom 1943., od njenih perifer-

nih ostataka (Zvornik, Živinice, Gračanica, kasnije i Brčko) formirat će se oružane grupe i jedinice Zelenog kadra, koje je ustaški režim u početku morao nevoljko tolerirati. Te snage prikupio je Nešad Topčić, profesor iz Zvornika, tada u činu domobranskog pukovnika.⁸ Prema jednim izvorima, u vrijeme prikupljanja tih jedinica deklarirao se kao ustaša, dok u drugim nalazimo podatak da su mu prije toga ustaše "nudile da bude glavni stožernik u Zvorniku, što ovaj nikada nije prihvatio".⁹

Za razliku od prethodnih oblika "muslimanske samoodbrane" (DOMDO pukovnije i dr.), Topčić je pokušavao Zeleni kadar ustrojiti kao nezavisnu i samosvojnu formaciju. Nije se oslanjao na vojno-političke strukture NDH, već se nastojao povezati direktno s Nijemcima.¹⁰ Zbog toga je Zeleni kadar u obavještajnim izvještajima određenih struktura NDH u to vrijeme redovno "stavljani" u rubriku "odmetnici", u koju su "stavljani" i partizani i četnici. U tom kontekstu treba razumjeti nastojanje vojnih i civilnih vlasti NDH da se te jedinice što prije legalizuju i uklope u strukture hrvatske vojske. Potvrdu za to nalazimo u izvještaju koji je 16.

6 Edin Šaković, "Podsjećanja na 16. muslimansku udarnu brigadu (u povodu 70. obljetnice formiranja)", *Gračanički glasnik*, br. 35, Gračanica, maj 2013.

7 Gojko Malović, str. 90.

8 Esad Tihić/Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica, 1988., str. 237.

9 *Ibid.*

10 Vidi opširnije: Gojko Malović, *Zeleni kadar – samosvojna muslimanska vojska u sjeveroistočnoj Bosni (1943–1945)*, u: Zbornik radova sa Naučnog skupa "Uticaj ideologija na historiografiju Bosne i Hercegovine 20. stoljeća", Društvo historičara, Tuzla, 2017, str. 101–141.

11. 1943. godine veliki župan Usore i Soli Bahrija Kadić prosljedio po povratku u "oslobođenu" Tuzlu, koju su partizani u svojim rukama držali 40 dana: "Čim su Nijemci stigli u Tuzlu (nakon povlačenja partizana, nap. autora), prijavio im se Nešet Topčić radi saradnje. Tražio je municiju, pa je uređeno da će im to donijeti 1. lovački zdrug u Doboju. Kako ove postrojbe nisu priznate od naših vlasti, a nazivaju se Zeleni kadar, potrebno je preduzeti odgovarajuće mjere da se uspostavi saradnja između naših vojnih vlasti i ovih odreda, da se isti legalizuju i da im se pruži pomoć za njihovu borbu. Ima ih i ranjenih koji se, po odobrenju njemačkih vlasti, liječe u tuzlanskoj bolnici."¹¹

Bivši pripadnici Domobranskih dobrovoljačkih postrojbi (DOMDO) pukovnije Hadžiefendića, koji su popunjavali redove "Zelenog kadra", u velikom broju zadržali su svoje naoružanje ili su, pak, sami sebi nabavljali oružje, najviše švercom, uostalom, kao i u ranijem periodu. "No, zeleni kadar se razlikovao od Hadžiefendićeve legije po tome što je imao mnogo izraženija muslimanska obilježja, što je bio prononsirano muslimanski."¹²

Prvenstveni zadatak zelenokadrovaca "bio je samozaštita muslimanskih mjesta i muslimanskog stanovništva od svih opasnosti koje

bi im prijetile, kako od strane četničkih tako i od partizanskih formacija i njihovih nasrtaja, a u posljednje vrijeme svoga postojanja, u proljeće 1945. i od ustaških formacija i njihovih dejstava."¹³ Iako su vojne vlasti NDH, početkom 1944. godine, legalizovale jedinice "Zelenog kadra" (kako je tražio i Veliki župan Bahrija Kadić) i "uklopile" u regularno domobranstvo pod imenom "Bosanski planinci" (u Treći, kasnije Deseti posadni zdrug), pripadnici tih jedinica su, kako ističe dr. Hamzić, ipak, tretirani do kraja rata kao nepouzdan "muslimanski elemenat", koji se morao držati pod kontrolom, a u pogodnom trenutku ili prevesti u ustaše ili rastjerati. Zato su ih više vojne komande i razdvajale u manje i nepovezane grupe u više međusobno udaljenih mjesta kao što su Brčko, Orašje, Gradačac, Gračanica, Odžak, Modriča, Vlasenica i dr. Cilj je bio da se dezorijentišu i oslabe kako ne bi predstavljale opasnost. Brojno stanje "Bosanskih planinaca" (Zelenog kadra) variralo je po pojedinim mjestima. U njihovim redovima nalazio se i veći broj dezertera iz 13. SS divizije, koja se već u septembru 1944. godine počela ubrzano raspadati. "Bosanski planinci" činili su u to vrijeme jednu prilično heterogenu i slabo naoružanu skupinu, koja nije mogla ulaziti u veće sukobe. U tim je-

11 Esad Tihić, Omer Hamzić, str. 237.

12 Adnan Jahić, *Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu*, Tuzla, 1995., str. 113.

13 Gojko Malović, str. 107.

dinicama nalazili su utočište svi koji su izbjegavali mobilizaciju u hrvatsku vojsku: od onih koji su odbijali pozive u domobranstvo, pa do raznih dezertera – od “handžarovaca” do “zakletih” ustaša.¹⁴

Kroz svoja istraživanja dr. Hamzić je posebno ukazao na povremena neprijateljstva i uopće odnos između ustaša i “Zelenog kadra” u Posavini u završnici Drugog svjetskog rata, naglasivši da isti nisu bili jednomyjerni, već ih treba promatrati kao višeslojan proces koji se razvijao u skladu s lokalnim prilikama. Riječ je o kulminaciji ranije konstantno prisutnih tenzija i nepovjerenja, koja će od početnih sumnjičenja te nacionalne i vjerske netrpeljivosti dovesti i do oružanih obračuna i teških zločina. Manjih ili većih nesporazuma i sukoba između ustaša i “Zelenog kadra” bilo je gotovo u svim mjestima. U svom radu dr. Hamzić se posebno bavio istraživanjem tih sukoba u Modriči, Odžaku i Orašju. Najdrastičniji i po posljedicama najteži, bez sumnje, bili su sukobi koji su se odigrali od 12. do 14. marta 1945. godine na području Orašja.¹⁵ Stoga, temeljem činjenica koje dr. Hamzić donosi istražujući arhivsku građu iz navedenog perioda zaključujemo

da je Zeleni kadar od strane ustaških vlasti bio označen kao protudržavni element protiv kojeg se valja adekvatno boriti, te ga na koncu i raspustiti.¹⁶

“(…) Iz svega je vidljivo, da spomenuti pripadnici Zelenog kadra služe svemu, samo ne probitcima Nezavisne Države Hrvatske (…).”¹⁷ Sasvim je moguće da je Topčić tražio njemačku pomoć i pokušao se osloniti na Njemačku u nadi da će mu dozvoliti stvaranje autonomne Bosne i Hercegovine u NDH ili barem samostalno područje sjeveroistočne Bosne i za njegovo samostalnije vojno i političko djelovanje u njemu u odnosu na režim NDH. Nijemci, naravno, nisu podržali takva Topčićeva nastojanja, jer nisu stavljali na kocku svoje savezništvo sa režimom NDH i prostorom veće NDH u odnosu na mali prostor, malu vojnu snagu i mali politički značaj Topčića. Oni su Topčiću preporučili da se prikloni saradnji sa režimom NDH i njihovim vojnim snagama. Zaista, Topčić je posle povratka iz Berlina počeo izraziti da sarađuje sa vlastima NDH.¹⁸

Inače, zapovjednik “Zelenog kadra” u Orašju, Nuriya Tvica, u to je vrijeme izbjegavao svaki dodir s hrvatskim vlastima, ali je zato odr-

14 Omer Hamzić, “Sukobi i neprijateljstva između ustaša i Zelenog kadra u Posavini krajem Drugog svjetskog rata, s posebnim osvrtom na Orašje”, str. 169-170.

15 *Ibid.*, str. 171.

16 Vidjeti: *Ibid.*, str. 171-175.

17 Gojko Malović, str. 102.

18 *Ibid.*, str. 105.

žavao tijesne veze s istomišljenicima – pripadnicima SS-postrojbi.¹⁹ Otvoreno se ispoljavao kao protivnik ustaša, pa je tako, između ostalog, zaprijetio smrću i spomenutom ustaškom taborniku Bećiru Bećireviću. Čak mu je zabranio svako kretanje noću po Orašju, “jer da će u protivnom dati nalog straži da na njega puca”.²⁰

Marko Matolić u svom spomenutom radu tvrdi da je upravo saradnja muslimana i “Zelenog kadra” s partizanima, te odlazak uglednijih muslimana u partizanske redove, bio “početak animoziteta između oraških muslimana, odnosno njihovog Zelenog kadra, i hrvatskih legionara i ustaša, koji će kulminirati pred kraj rata”.²¹ Međutim, “animoziteti” su imali dublju pozadinu te su se počeli ispoljavati i prije tih sukoba. Kako navodi dr. Hamzić, obavještajne službe NDH pratile su djelovanje “Zelenog kadra” i njegovog vođe Nešada Topčića, koji je iz taktičkih razloga otvarao pregovore i s partizanima i s majevičkim četnicima, ali i s nekim nižim komandama 13. SS divizije,

od kojih je nastojao izvući što više oružja, obećavajući im da će omogućiti povlačenje njihovih vojnika iz tih jedinica i njihov prelazak u redove “Zelenog kadra”. Često dezterstvo i “bježanje” u redove “Bosanskih planinaca” iz jedinica SS-a i ustaša bili su razlog povremenih nesporazuma i netrpeljivosti među komandama tih jedinica. U isto vrijeme, Topčić je podsticao dezterstvo. I u Orašju se, kao i u Odžaku i drugim gradovima, pojavljivalo sve više dezterera, većinom pripadnika SS-postrojbi i Hrvatskog domobranstva, koji su bježali iz svojih jedinica i stavljali se pod zaštitu “Bosanskih planinaca”. Na nagovor zapovjednika iz “Zelenog kadra” uglavnom se više nisu vraćali s dopusta u svoje jedinice. U tom vrbovanju su, kako se navodi u nekim izvještajima, “do sada imali mnogo uspjeha”. Osim Orašja i Šamca, “u istom smislu nastojao je djelovati i Zeleni kadar u Brčkom”.²²

Početkom januara pohapšeno je i protjerano oko 25 osoba pravoslavne vjere koje su se slučajno zašle u pijaci u Orašju. Znalo se da

19 U ustaškim krugovima znalo se da je zapovjednik posadne satnije “Zelenog kadra” u Orašju, Nurija Tvica, u to vrijeme bio član partizanskog NOO-a i da je održavao veze s partizanima u okolini Brčkog. Interesantno je da su Tvicu sredinom septembra uhapsili organi njemačkog vojnog redarstva u Brčkom te pouzdano utvrdili da je kupovao i slao lijekove partizanima. Saznavši za to hapšenje, dvojica uglednih muslimana iz Brčkog zatražili su od četničkog zapovjednika u Brčkom, Pavla Gajića, da njegovi ljudi presretnu njemačku patrolu na putu i silom pokušaju osloboditi Tvicu. Međutim, akciju nije odobrio pravoslavni pop, “zato što Nurija Tvica nije “njihov” pripadnik”, misleći time, vjerovatno, na njegovu muslimansku vjeru, pa ona nije ni izvedena. Omer Hamzić, str. 177.

20 *Ibid.*

21 Marko Matolić, *Boravak 18. Hrvatske NOU brigade u Posavini u veljači i ožujku 1944. godine, s posebnim osvrtom na njezino djelovanje na području današnjih općina Orašje i Domaljevac-Šamac*, Historijski pogledi, god. V, br. 8, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2022, str. 305.

22 Omer Hamzić, str. 178-179.

su ih pohapsile i odvele ustaše iz Domaljevca. Zločin je izazvao osudu i veliko negodovanje Bošnjaka u Orašju. Taj ustaški zločin dodatno je povećao zategnutost između hrvatske i bošnjačke strane. U tako zatvorenoj atmosferi stizale su prijetnje da će ustaše napasti i razoružati "Planince", nastavljene su međusobne pljačke i otimanja. Izgleda da su u tim neredima po Orašju zaplijenjene i opljačkane veće količine oružja koje je pripadalo "Planincima", zbog čega je, po svemu sudeći, i došlo do otvorenog sukoba između ustaša i bosanskih planinaca.²³

Muslimanske vojne jedinice Zelenog kadra, a posebno njihova zapovjedništva, bile su van svake sumnje vjerski odgojene, vjerski nastrojene i odane islamu, tako da je za njih bilo posebno neprihvatljivo da stupaju i da se bore u vojnim jedinicama, kakve su bile partizanske, koje su ravnodušne prema vjerskim osjećanjima i koje zapostavljaju (što je izraziti haram) ispovijedanje islamske vjere.²⁴ Vojne muslimanske formacije Zelenog kadra izborile su se za svoj bosanski, a ne hrvatski identitet, jer se prvi put među vojnim snagama NDH, pored dominantnog hrvatskog obilježja, ističe i bosansko obilježje, makar i u obliku bosanskog prostora, ako ne i nacije. S tim u vezi pripad-

nici jedinica Zelenog kadra nisu isticali, kako bi to vojne i civilne vlasti u NDH željele, svoj navodni "hrvatski karakter", niti su prihvatili stigmatizaciju "muslimani–cvijeće hrvatskog naroda", nego su stalno isticali muslimansku i bosansku posebnost. Zelenokadrovci se nisu poistovjećivali i identifikovali sa cijelim prostorom NDH, već samo sa svojim bosanskohercegovačkim prostorom. Kao što većina bosanskohercegovačkih muslimanskih vjerskih, političkih i vojnih rukovodilaca u NDH nije jasno uočavala, ipak, visoko vjerski i nacionalno svjesni predvodnici muslimanskih jedinica Zelenog kadra, kakav je bio profesor Nešad Topčić, znali su da njihove muslimanske jedinice nipošto ne smiju nositi obilježja hrvatskih oružanih snaga, odnosno hrvatski grb i barjak sa šahovnicom. Muslimanske jedinice Zelenog kadra u sjeveroistočnoj Bosni, od jeseni 1943. godine do proljeća 1945. godine, nosile su na svojim spoljnim vojnim znamenjima, kako na uniformama/mundurama, a naročito na crvenim fesovima, muslimanska obilježja: polumjesec sa zvijezdom, zeleni barjak sa polumjesecom i zvijezdom, nisu pozdravljale hrvatskim pozdravom "Za dom–spremni", već svojim specifičnim pozdravom "Jedan za sve – svi

23 *Ibid.*, str. 182.

24 Pripadnici Zelenog kadra su uvijek ratovali pod zelenim barjakom, s kojim se, nakon klanjanja namaza, izlazilo iz džamije i tako odlazilo u boj. Zeleni kadar je, dakle, bila islamska vojska. Vojska koja je branila svoj narod i njegovu vjeru. Uz to, to je jedina bosansko-muslimanska vojska u Drugom svjetskom ratu čiji su vojnici nosili fesove sa polumjesecom. Adnan Jahić, str. 113.

za jednoga” i drugim muslimanskim posebnostima i različitostima od ostalih vojnih snaga NDH.²⁵

Veoma važna je politička pobjeda muslimanskih vojnih jedinica Zelenog kadra u sjeveroistočnoj Bosni, u tome što su se izborile da im u postupku njihove formalne legalizacije kao vojne jedinice u okviru oružanih snaga NDH, bude priznat naziv – bosanski, najprije pod nazivom “Bosanski lovci”, a zatim ustaljeno “Bosanski planinci”, a što je važno ako znamo da su vrhovne vlasti NDH od aprila 1941. do pred kraj 1943. godine uporno izbjegavale svaki naziv koji bi imao predznak “bosanski”, jer su ga osjećali kao prijetnju unitarizaciji “hrvatskog naroda – katoličkog i muslimanskog”. Pripadnici muslimanskih vojnih jedinica Zelenog kadra, vojnici i starješine, do čega je najvišim političkim, vojnim i civilnim vlastima u NDH veoma stalo, nisu se izjašnjavali ni isticali da su pripadnici i dio hrvatskog naroda, već su se iskazivali da su samo muslimani. Muslimanske oružane snage “Zelenog kadra” nastale su mimo volje političkog režima i vrhovnih vojnih komandi NDH. Vlasti NDH su pažljivo pratile sve muslimanske akcije za uspostavu autonomije Bosne i Hercegovine na prostoru NDH, a posebno takva na-

stojanja njihovog značajnijeg zapovjednika profesora Nešada Topčića, o čemu svjedoči i spis Autonomija Bosne i Hercegovine.²⁶

Zaključujući opservaciju Zelenog kadra i njegove uloge u Drugom svjetskom ratu dr. Hamzić konstatuje: “Mada je teško generalizirati mnoge lokalne protivrječnosti tokom Drugog svjetskog rata (a ovdje govorimo o Posavini), historijski izvori nedvojbeno potvrđuju da je odnos bosanskih muslimana prema NDH, u kojoj im je, sticajem nesretnih ratnih okolnosti, bilo “dato” da žive, postepeno evoluirao, kako je napisao prof. Adnan Jahić, “od nade i lojalnosti, do gorčine i otpora”. Sukob između ustaša (Hrvata katolika) i Zelenog kadra (bosanskih muslimana) krajem rata izraz je, odnosno posljedica upravo te “gorčine i otpora”.²⁷

3. HAMZIĆEV DOPRINOS UKAZIVANJU NA HEGEMONISTIČKE ASPIRACIJE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI

Poseban doprinos dr. Hamzić je dao na polju raskrinkavanja susjednih hegemonističkih aspiracija prema Bosni i Hercegovini kako u prošlosti tako i sadašnjosti. Imamo li u vidu da su istraživači daleko skloniji procjavi prošlosti nego li ukaziva-

25 Gojko Malović, str. 101.

26 Čak i kada je Zeleni kadar, pod zvaničnim nazivom “Bosanski planinci” uvršten u vojne snage NDH, više vlasti NDH nastavile su prema njemu da gaje nepovjerenje. Gojko Malović, str. 102.

27 Omer Hamzić, str. 186.

nju na devijacije u sadašnjosti naučni doprinos dr. Omera Hamzića postaje još vrijedniji. Analizom njegovog naučnog članka "Bosna i Hercegovina u aktuelnim srpskim i hrvatskim političkim koncepcijama" ukazujemo na umijeće i hrabrost dr. Hamzića da u današnjem kontekstu aktuelizira historijske činjenice ne libeći se ukazati na sve pogibeljnosti susjednih politika prema Bosni i Hercegovini koje i dan-danas djeluju na rastakanju Bosne i Hercegovine. Držeći se principa naučne istine, dosljednosti i objektivnosti on ukazuje na protagoniste tih politika i u današnjem vremenu. Takav naučni pristup je preduslov sveukupnog jačanja državnopravnih kapaciteta Bosne i Hercegovine i garancija njenog uspjeha u borbi protiv velikosrpske i velikohrvatske hegemonističke politike od kojih valja umješno razlučiti srpsku i hrvatsku politiku koja poštuje sveukupni suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

U navedenom naučnom članku dr. Hamzić je konstatirao da srpsku i hrvatsku politiku samo uslovno možemo podijeliti na onu u Bosni i Hercegovini i onu koja se ispoljava iz Srbije, odnosno Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. To su, kako smatra dr. Hamzić, dvije strane jedne te iste politike koja se kreira i pokreće u Beogradu, odnosno

Zagrebu. Protagonisti tih politika više se i ne trude da prikriju svoj paternalistički odnos prema onom dijelu Bosne i Hercegovine koji se zove entitet "rs", odnosno prema većinski hrvatskim kantonima u entitetu "Federacija Bosne i Hercegovine". Srpski i hrvatski historičari davno su identificirali duboke historijske razlike, opterećenja i suprotnosti hrvatske i srpske politike gotovo na svim poljima, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti. Opterećene prošlošću, Srbija i Hrvatska se nikad ni oko čega nisu mogle složiti, osim oko podjele Bosne i Hercegovine.²⁸ S tim u vezi dr. Hamzić je iznio nekoliko zajedničkih karakteristika srpske i hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini ne bježeći od toga da portretira odgovorne srpske i hrvatske političare koji su se stavili u službu hegemonističkih politika prema Bosni i Hercegovini.

"Prva zajednička karakteristika srpske i hrvatske politike prema Bosni je u tome što i jedni i drugi deklarativno, kako piše Hamzić, poštuju suverenitet Bosne i Hercegovine. Ponavljaju to gdje je potrebno, dok u isto vrijeme, na razne načine djeluju suprotno od toga, nastojeći što više oslabiti državne institucije Bosne i Hercegovine, raznim blokadama, ucjenama, opstrukcijom i negiranjem genocida i vrijeđanja Srebrenice, negiranjem presuda

28 Omer Hamzić, "Bosna i Hercegovina u aktuelnim srpskim i hrvatskim političkim koncepcijama", str. 235.

Ustavnog i Haškog suda, veličanjem četništva i prijetnjom secesijom na srpskoj, odnosno negiranjem presuda Haškog tribunala za udruženi zločinački poduhvat najodgovornijih funkcionera Herceg-Bosne, do veličanja ustaštva i otvorenog zagovaranja trećeg entiteta te raznih oblika segregacije, na hrvatskoj strani itd.”

Po diktatu iz Rusije i Srbije, pod formalnim pokrićem Skupštine entiteta “rs”, Milorad Dodik je blokirao evropski put Bosne i Hercegovine i osporio njen ulazak u NATO savez. Otvoreno ili prikriveno zaustavlja sve pozitivne procese u korist Bosne i Hercegovine kao državne cjeline, koju bezobrazno ne poštuje, a priznaje njeno postojanje, kako i sam kaže, onoliko koliko mora. Svakodnevno brutalno udara na državni subjektivitet i institucije Bosne i Hercegovine, na Ustavni sud, Centralnu izbornu komisiju itd. U historijskom kontekstu, Dodik uveliko podsjeća na politiku Stevana Moljevića, četničkog ideologa između dva svjetska rata, i ideologiju Srpskog kulturnog kluba pred Drugi svjetski rat. Za razliku od Dodika, Dragan Čović se deklarativno zalaže i jako dobro “izigrava” patriotu koji se, s osmijehom (ili podsmijehom) na licu, zalaže da Bosna i Hercegovina uđe što prije u euroatlantske integracije, glumeći zakletog “Europejca”, dok u stvarnosti podmuklo koči i ometa sve te procese, sasvim otvoreno (i

uspješno) sadejstvujući u tome s Dodikom. U zvaničnim političkim krugovima u Zagrebu (gdje često ide “po pamet”) uživao je i uživa, kako konstatuje dr. Hamzić, sličnu popularnost kao i Dodik u Beogradu. U historijskom kontekstu, što se tiče cjelovitosti i samostalnosti Bosne i Hercegovine, Čovićeva politika uveliko podsjeća na Mačeka i “mačekovštinu” između dva svjetska rata.²⁹

Kao rezultat sinhroniziranog djelovanja na satanizaciji političkih protivnika, a posebno onih politika koje se identificiraju kao probosanske, i u srpskim i u hrvatskim nacionalističkim krugovima već se ustalio, ako ne pogrdan, a ono ciničan termin “političko Sarajevo”, s ciljem da se što više omalovaži i obesmisli svako zalaganje za Bosnu i Hercegovinu kao državu. Takav pogled na Sarajevo dr. Hamzić uočava kao drugu zajedničku karakteristiku srpske i hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini.³⁰

Treću zajedničku karakteristiku aktuelnih srpskih i hrvatskih koncepcija prema Bosni i Hercegovini dr. Hamzić vidi u opstrukcijama započetog procesa reformi na putu euroatlantskih integracija. I jedni i drugi, iz vlastitih razloga, djeluju na održanju statusa quo u Bosni i Hercegovini, nastojeći očuvati (cementirati) davno uočene nedostatke dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine i tako usporiti ili potpuno blokirati započete

29 *Ibid.*, str. 237.

30 *Ibid.*

processe unutrašnjih reformi koje su, kao što se zna, uvjet za ulazak u Evropsku uniju i NATO.³¹

Opstrukcija i nepriznavanje presuda Haškog tribunala četvrta je zajednička karakteristika srpske i hrvatske politike u Bosni i Hercegovini na koju ukazuje dr. Hamzić. Srpska politika uporno istrajava na negiranju i relativiziranju svih ratnih zločina koje su Srbi počinili u Bosni i Hercegovini, dok se širom svijeta osuđuje genocid u Srebrenici i na razne načine izražava poštovanje prema žrtvama tog genocida. Ne poštuju se, dakle, presude Međunarodnog suda pravde, koji je vrhovni pravni organ Ujedinjenih nacija, kao ni odredbe Rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici. O nekoj katarzi tu se još dugo neće moći govoriti. Na drugoj strani, hrvatska politika odbacuje kvalifikaciju o udruženom zločinačkom poduhvatu po presudi Haškog tribunala za šest funkcionera takozvane "HZHB". Pod okriljem te politike svakodnevno se veličaju ubice i ratni zločinci u javnom prostoru, od davanja njihovih imena ulicama, dodjele najviših državnih priznanja (u najskorije vrijeme to radi i Zoran Milanović), do njihovog kandidovanja i izbora na odgovorne funkcije u lokalnim vlastima.³²

4. TRAGIČNA BLAJBURŠKA SUDBINA BOŠNJAKA S OSVRTOM NA SUDBINU ANTIFAŠISTIČKIH BORACA "ZELENOG KADRA"

Ne ostavljajući prostora bilo kakvim nagađanjima i manipulacijama sudbinom "zelenokadrovaca", dr. Hamzić je perom oštroomnog istraživača kroz nekoliko svojih članaka donio pregled njihove životne sudbine postavljajući pitanje u ime kojih i kakvih se ciljeva "proizvodio taj zaborav" o ljudima koji su žrtve fašizma pod čijim su ih znamenjima zarobljavali pobjednici? Prilično sigurno dr. Hamzić zaključuje da ni do današnjih dana nismo doznali ništa o tragičnoj sudbini "zelenokadrovaca" i ostalih antifašista, posebno Bošnjaka, koji su bili prinuđeni da vlastite živote spašavaju autonomnim organiziranjem unutar fašističkih vojno-političkih struktura NHD-e.

Najnovija istraživanja ukupnih gubitaka bošnjačkog naroda u Drugom svjetskom ratu na području općine Gračanica, kao urneka i za većinu ostalih općina u Bosni i Hercegovini, pokazuju da ih je, na žalost, bilo mnogo više nego što se moglo i pretpostaviti. Niko nikada nije ozbiljno odgovorio na pitanje, konstatira dr. Hamzić, kako se i zašto tako veliki broj ljudi gračaničke op-

31 Krajnji cilj je da se, umjesto reformi koje će omogućiti efikasnije funkcioniranje države, stalnim održavanjem i zaoštavanjem međunarodnih tenzija, kreira stanje zamrznutog konflikta. *Ibid.*, str. 238.

32 *Ibid.*, str. 239.

ćine našao u ustaško-domobranskim i zelenokadrovskim jedinicama u završnici Drugog svjetskog rata, koja i kakva ih je politika odvela na tu, u osnovi pogrešnu stranu i kako i zašto odoše (odstupiše) u kolonama poraženih, označeni kao fašisti (uglavnom i ne znajući šta to znači) i kako i zašto ne odoše (ne stupiše) u kolone pobjednika, koji su bili označeni kao antifašisti? Te su jedinice bile suprotstavljene partizanskim snagama oko Gračanice, 1945. godine. Popunjavali su ih, uglavnom, nepismeni zemljoradnici, seljaci, uvjereni da brane samo svoje kuće i svoja sela. Nisu znali ni šta je fašizam, ni šta je antifašizam, željeli su samo ostati kod svojih kuća, a odstupili su zauvijek od svojih kuća, označeni kao fašisti. Platili su glavom za ono što ustvari nikada nisu ni bili. Zato istina o 1945. godini ni do današnjeg dana nije cjelovita.³³

Završnica Drugog svjetskog rata u selima i gradovima iz kojih se povukao (a kasnije i definitivno nestao) tako veliki broj uniformisanih i neuniformisanih ljudi, nije se mogla gledati očima pobjednika, bez obzira što su svi ti vojnici (a s njima i mnogi civili) bili na pogrešnoj strani (dakle, u vojsci propale fašističke satelitske države). Oslobođenje od ustaškog, dakle, fašističkog režima u prvo vrijeme doživljavalo se kao "privremeno

stanje", a ponegdje i kao okupacija. Dok se slavila pobjeda nad fašizmom, u mnogim bošnjačkim kućama uzaludno se iščekivao povratak onih koji su pobjegli ispred "pobjednika". Nisu li i ti ljudi žrtve fašizma pod čijim su ih znamenjima zarobljavali pobjednici. Ni do današnjeg dana mi nismo doznali ništa o njihovoj tragičnoj sudbini, tvrdi dr. Hamzić. Kad dođemo do te istine, suvišna će biti pitanja oslobođenja ili okupacije naših gradova u aprilu i maju 1945.³⁴

Istražujući pitanje žrtava Blajburga dr. Hamzić konstatuje da je Blajburg sam po sebi još uvijek historijski nedovoljno istražena i kontroverzna tema, na prostoru bivše Jugoslavije pozivajući istraživače da se ozbiljnije, hrabrije i odlučnije posvete navedenoj temi. Nije samo u pitanju ni tzv. "revizija historije", nego i sporenja oko sadržaja komemoracija povodom Blajburških žrtava, mjesta i načina njegovog obilježavanja ili neobilježavanja. Kad su u pitanju nevine žrtve Blajburga i zločini takvih razmjera (na desetine hiljada!), a pogotovo zločina koje je komunistički režim u čije su ime i počinjeni, uspješno skrivao više od 50 godina, dr. Hamzić je rezolutan kada konstatuje da im se treba duboko pokloniti i pomoliti, bez obzira pod kojim su i kakvim su znakom zarobljene i potom pobijene, bilo ustaškim ili fašističkim. Kao i svaki

33 Omer Hamzić, "Povodom 60 godina od završetka Drugog svjetskog rata, jedan pogled na Gračanicu 1945.", *Gračanički glasnik br. 19*, Gračanica, 2005., str. 2-6.

34 *Ibid.*

drugi, i zločin Blajburga ima svoju prethistoriju, ima neki svoj kontekst koji se mora imati u vidu pri njegovom raspetljavanju i obilježavanju, pri čemu ništa ne bi bilo sporno da su se oni koji odaju poštovanje i sućut, dove i svete mise, nevinim žrtvama Blajburga, prije toga ili u isto vrijeme i na isti način i sa istim pijetetom poklonili nevinim žrtvama Jasenovca i da su jednom za svagda priznali i pri svakom obilježavanju Blajburga spomenuli da je među nevinim žrtvama Blajburga bilo i ratnih zločinaca, koji ne zaslužuju nikakve počasti, već naprotiv. Nevolja Blajburga je u tome što su oni bili pomiješani (ili su se skrivali) sa nevinim žrtvama ili su ih vodili u propast.³⁵

S druge strane, dr. Hamzić konstatuje da bi oni koji na sav glas ustaju protiv bilo kakvog obilježavanja Blajburga, bili puno vjerodostojniji pri odavanju počasti žrtvama Jasenovca i svim drugim nevinim žrtvama koje su pobili fašisti (ustaše, četnici, njemački i talijanski okupator...), da već jednom priznaju i prihvate činjenicu da je i pobjednička antifašistička partizanska vojska,

uz sve svoje nesporne zasluge i "pozitivu", na Blajburgu počinila monstruozne i masovne zločine i pobila na desetine hiljada nevinih u ime i za račun tog istog antifašizma, tačnije komunističkog režima koji je te zločine prikrivao pedesetak godina. U tom smislu dr. Hamzić poziva da se navedeno prihvati kao historijska činjenica, što ona i jeste, ali i da se prije Jasenovca oda počast nevinim žrtvama Blajburga, pri čemu to ne mora biti baš na Blajburgu ispred po mnogo čemu kontroverznog, u crno odjevenog "Počasnog voda" i spomenika "poginuloj hrvatskoj vojsci", već na mjestu neke od brojnih otkrivenih masovnih grobnica kao što su Huda Jama, Tezno, Kočevski Rog itd.³⁶

Istražujući sudbinu Bošnjaka koji su se našli pod okupacionom ustaškom vlašću na primjeru lokalne zajednice, odnosno Gračanice, dr. Hamzić je odškrinuo vrata i pozvao ostale istraživače da na područjima svojih lokalnih zajednica istraže sudbinu Bošnjaka tokom Drugog svjetskog rata, odnosno nakon 1945. godine.³⁷ Primarna metoda korištena u istraživanju žrtvoslova

35 Omer Hamzić, "Upotreba" Blajburga u Sarajevu, *Gračanički glasnik* br.49/15, Gračanica, 2020., str. 26.

36 *Ibid.*

37 Prvi, preliminarни rezultati su objavljeni u maju 2010. godine, u 29. broju Časopisa "Gračanički glasnik". Tada su objavljeni spiskovi imena poginulih i nestalih Bošnjaka u svim naseljima nekadašnje općine Gračanica, osim gradskog područja i Pribave. Podaci su složeni pod naslovom "Žrtvoslov bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica – prvi dio" sa svim potrebnim objašnjenjima, statistikom, određenim zaključcima itd. Već u narednom broju, objavljen je spisak poginulih s područja naselja Pribava, ali i nekoliko usmenih kazivanja koja su pribilježena tokom terenskih istraživanja. U broju 31, objavljeno je još jedno zabilježeno kazivanje, a onda se projekat – barem što se tiče obrade i objavljivanja rezultata donekle "utišao". Gradsko naselje Gračanica bila je poseban

na području Gračanice, koji je dr. Hamzić sa svojim istraživačima poduzeo, bila je metoda usmene historije, odnosno prikupljanje podataka od strane svjedoka, te rodbine i poznanika poginulih i ubijenih.³⁸

Sam pojam "Blajburg", odnosno "Blajburški zločin" ili "Blajburški masakr" označava zločine komunističkog režima krajem Drugog svjetskog rata i neposrednom poraću, u prvom redu masovne, vansudske likvidacije ratnih zarobljenika koje su se zbile uglavnom na širem području Slovenije i sjeverne Hrvatske. Radi se, dakle, o većini prešućenih žrtava s područja Gračanice, za koja je dr. Hamzić sa svojim saradnicima utvrdio da su pobijeni u kontekstu toga što se u historiografiji označava pojmom "Blajburg". Međutim, treba ovdje napomenuti da je percepcija pojma "Blajburg" u kolektivnoj svijesti bošnjačkog naroda sasvim druga-

čija u odnosu na doživljaj i percepciju Blajburga među Hrvatima (bilo u Hrvatskoj, bilo u Bosni i Hercegovini ili dijaspori). Objašnjavajući ovo dihotomno poimanje "Blajburških žrtava", dr. Hamzić tvrdi da je među Hrvatima, Blajburg postao sinonim nacionalnog stradanja i tragedije; za mnoge od njih to je ujedno i mjesto sloma njihove vojske i države, koja je, bez obzira na ustaški režim i hipoteku zločina, barem u svojoj osnovi i svojim začecima bila izraz "povijesnih težnjih hrvatskog naroda za vlastitom državom". Za Bošnjake, s druge strane, Blajburg nije mjesto sloma ni njihove vojske ni države, jer tad niti su imali svoju državu, niti svoju vojsku. Za Bošnjake to može biti samo simbol tragedije i stradanja nizašta, jedno od bezbrojnih historijskih stratišta, na kojima su ostavljali svoje kosti, najčešće silom

problem: metoda "kuća po kuća, mahala po mahala" tu se iz brojnih razloga (kako objektivnih, tako i subjektivnih) mnogo teže primjenjivala. (Omer Hamzić, "Povodom trećeg dijela "Žrtvoslova bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica", *Gračanički glasnik* br. 49, Gračanica, 2020., str. 10-11.)

- 38 Podaci su prikupljeni putem posebno izrađenih anketnih listića, a potom je vršena provjera i dopuna, međusobnim kompariranjem iskaza, kao i uvidom u druge dokumente, prvenstveno matične knjige i domovnice. Sekundarni izvor podataka su predstavljali različiti službeni dokumenti i popisi žrtava, od zvaničnog Spiska žrtava rata 1941.-1945. Saveznog zavoda za statistiku SFRJ (SZS), preko izvještaja i popisa mjesnih narodnih odbora, policijskih organa, evidencije SUBNOR-a, itd. Prednost smo davali podacima prikupljenim od kazivača, posebno onih koji su bili očevici stradanja, jer se službeni dokumenti pokazuju vrlo često kao kontradiktorni i nevjerodostojni. Kao što se iz priređenih spiskova vidi, najveći broj ljudi je stradao u samoj završnici rata, a gotovo svi oni predstavljaju žrtve Bleiburškog zločina. Iz naselja općine Gračanica (ne računajući Gračanicu i Pribavu), do sada je osobnom identifikacijom utvrđeno ukupno 368 ljudi koji su u aprilu 1945. godine, kao pripadnici različitih osovinskih oružanih snaga, odstupili na sjever prema Sloveniji i koji uglavnom predstavljaju žrtve Bleiburškog zločina. Omer Hamzić/Edin Šaković, "Žrtvoslov bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica 1941.-1945.", *Gračanički glasnik* br. 29., Gračanica, 2009., 93-94.

ratujući za tuđe interese i u tuđim uniformama.³⁹

5. ZAKLJUČAK

Razmatrajući petodecenijski rad dr. Omera Hamzića ne možemo se oteti dojmu da je on bio obilježen velikim izazovima i teretima pronošenja naučne istine pod kojima se naučni dignitet, ponos i dostojanstvo dr. Hamzića nisu dali pokolebati. Njegovo kontekstualiziranje historijskih procesa i oslikavanje istih u sadašnjosti, a što najjasnije uočavamo na poređenjima aktuelnih srpsko-hrvatskih političara u Bosni i Hercegovini sa Cvetkovićem, Moljevićem, Mačekom i dr. najjasnije razotkriva cjelokupnu pozadinu djelovanja tih političara i političkih blokova protiv Bosne i Hercegovine. Sve navedeno dr. Hamzić je naučno elaborirao dokazujući da se na tragu te iste obnovljene "tuđmanovske" politike u Hrvatskoj uporno negira nacionalna posebnost Bošnjaka s ciljem da budu svedeni samo na vjersku skupinu, dok su u Bosni i Hercegovini, u kantonima u kojima vlast ima HDZ, izloženi ne samo političkoj diskriminaciji već i aparthejdu (Stolac, Livno, Kiseljak i dr.). Zaključak je da se i u jednom i u drugom slučaju radi o retuđmanizaciji hrvatske politike s ciljem da se u Bosni i Hercegovini očuvaju rezultati progona nehrvata tokom rata. S druge strane, očigledno

je da ni nakon iskustava srpske države, od početka 19. do kraja 20. stoljeća dominantna politička elita u Beogradu nije shvatila da se projekt velike Srbije ne može realizovati ni u ratu ni u miru, tako da ta politika još uvijek nije u stanju da napravi jasnu razliku između patrijarhalne i moderne svijesti. Općeprihvaćeno političko mišljenje u tzv. "srpskom svetu" jeste da je entitet "rs" samo prijelazna faza ka nekom svesrpskom ujedinjenju.

Obzirom na sve navedeno dr. Hamzić poziva na jačanje probosanskog pristupa koji podrazumijeva, u prvom redu, patriotski odnos prema državnosti i državi Bosni i Hercegovini, dakle "državljanski", a nikako etnički, vjerski, stranačko-politički ili sitičardžijski. Po njemu iskreno zalaganje za državu Bosnu i Hercegovinu, ma od koga dolazilo, i ta takozvana probosanska linija (bez obzira na sve njene unutrašnje slabosti) mogu spriječiti realizaciju srpskih i hrvatskih nacionalističkih koncepcija u Bosni i Hercegovini. Nažalost, probosanski blok stranaka permanentno je "u rasutom stanju" i ko zna hoće li i kada imati snage da se "sabere", zaključuje dr. Hamzić.

39 Omer Hamzić, "Povodom trećeg dijela "Žrtvoslova bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica", str. 7

LITERATURA

1. Omer Hamzić, "Sukobi i neprijateljstva između ustaša i Zelenog kadra u Posavini krajem Drugog svjetskog rata, s posebnim osvrtom na Orašje", Historijski pogledi br. 11, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2024.
2. Omer Hamzić, "Bosna i Hercegovina u aktuelnim srpskim i hrvatskim političkim koncepcijama", Historijski pogledi br.6, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2021.
3. Gojko Malović, "Zeleni kadar – samosvojna muslimanska vojska u sjeveroistočnoj Bosni (1943-1945)", Gračanički glasnik, broj 59, godina XXX, časopis za kulturnu historiju, Gračanica, maj, 2025.
4. Esad Tihić/Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Gračanica, 1988.
5. Edin Šaković, "Podsjećanja na 16. muslimansku udarnu brigadu (u povodu 70. obljetnice formiranja)", Gračanički glasnik, br. 35, Gračanica, maj 2013.
6. Adnan Jahić, Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu, Tuzla, 1995.
7. Marko Matolić, "Boravak 18. Hrvatske NOU brigade u Posavini u veljači i ožujku 1944. godine, s posebnim osvrtom na njezino djelovanje na području današnjih općina Orašje i Domaljevac-Šamac", Historijski pogledi, god. V, br. 8, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2022.
8. Omer Hamzić, "Povodom 60 godina od završetka Drugog svjetskog rata, jedan pogled na Gračanicu 1945.", Gračanički glasnik br. 19, Gračanica, 2005.
9. Omer Hamzić, "Upotreba" Blajburga u Sarajevu, Gračanički glasnik br.49/15, Gračanica, 2020.
10. Omer Hamzić, "Povodom trećeg dijela "Žrtvoslova bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica", Gračanički glasnik br. 49, Gračanica, 2020.
11. Omer Hamzić/Edin Šaković, "Žrtvoslov bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica 1941.-1945.", Gračanički glasnik br. 29., Gračanica, 2009.

SUMMARY**GREATER-STATE POLICIES AND THE FATE OF BOSNIAKS DURING
WORLD WAR II: HAMZIĆ'S INTERPRETIVE FRAMEWORK**

It takes great courage to align oneself with scholars who speak the truth when others remain silent—something Dr. Hamzić genuinely did throughout his fifty-year career in scholarly research. He never hesitated to state the truth, especially regarding the large-state projects aimed at undermining Bosnia and Herzegovina and the Bosniaks, leaving a lasting mark through his publicistic and academic articles. Bosnia and Herzegovina—namely the Bosniaks, Bosnian Serbs, and Croats—have been victims of large-state projects (eastern and western, i.e. Serbian and Croatian), which rest upon a series of false and fabricated interpretations of Bosnia and Herzegovina's past, particularly the history of the Bosniaks. The development of Serbian and Croatian historiography during the nineteenth century was influenced by Leopold von Ranke, who himself did not adhere strictly to the principles of objectivity and historical truth, as his approach to historical scholarship was dominated by a political discourse celebrating large national states. It is therefore necessary to expose the Greater-Serbian and Greater-Croatian narratives toward Bosnia and Herzegovina, which are evident across all fields, including scholarship, especially history. In this regard, the decades-long contribution of Dr. Omer Hamzić to historical scholarship is immeasurably important, courageous, resolute, and scientifically consistent. His approach is grounded in historical truth—*sine ira et studio*. In this paper, we have sought to demonstrate and substantiate the importance of Hamzić's works in the struggle against the manipulation of historiography and in support of historical truth.
